

ΠΩΣ ΓΡΑΦΟΥΜΕ ΜΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑ:

Μια εργασία δεν έχει ως στόχο την παράθεση γνώσεων και πληροφοριών, αλλά την κριτική επεξεργασία ενός θέματος. Αυτό που οφείλουμε να κάνουμε σε μια εργασία είναι να εντοπίσουμε τα ζητήματα που θέτει και να τα πραγματευθούμε μεθοδικά, δηλαδή να εκθέσουμε με σαφήνεια και αυστηρότητα την επιχειρηματολογία μας πάνω σε αυτά. Με άλλα λόγια, σε μια εργασία δεν καλούμαστε να πούμε τι έχουμε διαβάσει.

A. Η σημασία του πλάνου-σχεδιαγράμματος της εργασίας

Πριν να αρχίσουμε να γράφουμε, φτιάχνουμε το πλάνο της εργασίας, δηλαδή έναν αναλυτικό πίνακα περιεχομένων που να αντιστοιχεί στη δομή της εργασίας μας. Με αυτό τον τρόπο:

1. Θα ξεκαθαρίσουμε, πρώτα από όλα σε εμάς τους ίδιους, τι θέλουμε να κάνουμε.
2. Θα βάλουμε σε τάξη τις ιδέες μας.
3. Θα διαπιστώσουμε αν έχουμε σαφή εικόνα του θέματος που πρέπει να επεξεργαστούμε.

(Εννοείται ότι αυτός είναι απλώς ο αρχικός πίνακας περιεχομένων, και μπορούμε να τον αλλάζουμε στη συνέχεια, καθώς δηλαδή θα γράφουμε την εργασία μας.)

B. Τα μέρη της εργασίας

α) Εισαγωγή

Στην εισαγωγή ανακοινώνουμε τη βασική μας υπόθεση ή την προβληματική μας πάνω στο θέμα της εργασίας. Κυρίως όμως, παρουσιάζουμε τη δομή της εργασίας. Π.χ. «Με αυτή την εργασία έχουμε σκοπό να εξετάσουμε το παρακάτω θέμα... Στο πρώτο κεφάλαιο (ή στην πρώτη ενότητα) θα επιχειρήσουμε να ασχοληθούμε με το τάδε ερώτημα... Στο δεύτερο κεφάλαιο θα πραγματευθούμε το δείνα ζήτημα..., κλπ.».

Σκοπός της εισαγωγής είναι να βοηθήσει τον αναγνώστη να αντιληφθεί το στόχο και τη διάρθρωση της εργασίας μας. Πρέπει να είμαστε συνετοί και να μην υποσχόμαστε κάτι που δεν θα τού δώσουμε στο κυρίως μέρος της. Γι' αυτόν το λόγο, τις περισσότερες φορές, η εισαγωγή (ξανα)γράφεται όσο προχωρεί η εργασία, ή καλύτερα γράφεται στο τέλος, αφού πρώτα έχουμε ολοκληρώσει το κυρίως μέρος της.

β. Κυρίως θέμα

Ανάπτυξη του θέματος και της επιχειρηματολογίας μας.

Χωρίς να είναι υποχρεωτικό, καλό είναι το κυρίως μέρος της εργασίας μας να είναι χωρισμένο σε συγκεκριμένες θεματικές ενότητες (μέρη, κεφάλαια, υποκεφάλαια). Οι ενότητες αυτές θα αποτελούν τα επιμέρους κομμάτια της εργασίας και θα φέρουν τους δικούς τους τίτλους. Το τι κάνουμε σε κάθε επιμέρους κομμάτι πρέπει, όπως είπαμε, να το έχουμε προαναγγείλει στην εισαγωγή μας. Η εμπειρία δείχνει ότι όσοι δεν γράφουν εργασίες που να είναι χωρισμένες σε ενότητες είχαν συχνά την τάση να βγαίνουν εκτός θέματος ή, σε πιο απλά ελληνικά, να ξεχνούν κάθε τόσο για ποιο ακριβώς πράγμα μιλούν.

γ. Επίλογος

Συνήθως περιλαμβάνει μια σύνοψη των όσων προηγήθηκαν. Μπορεί επίσης να περιλαμβάνει συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε αλλά και τυχόν ερωτήματα σχετικά με το θέμα της εργασίας που παραμένουν για εμάς ανοικτά.

δ. Βιβλιογραφία

Στο τέλος της εργασίας, καταγράφουμε οπωσδήποτε το σύνολο των κειμένων από τα οποία έχουμε αντλήσει πληροφορίες για να εκπονήσουμε την εργασία και στα οποία έχουμε προηγουμένως παραπέμνει (για το πώς κάνουμε βιβλιογραφικές παραπομπές, βλ. παρακάτω.)

Γ. Τεχνικές οδηγίες γραφής

Πρέπει να γνωρίζουμε ότι το να γράφουμε με σαφήνεια είναι, εκτός των άλλων, θέμα προετοιμασίας και εμπειρίας. Ορισμένες τεχνικές συμβουλές για να γράφουμε μεστά και κατανοητά είναι οι εξής:

- Προμηθευόμαστε άμεσα ένα καλό λεξικό και μια γραμματική της ελληνικής γλώσσας, που θα μάς χρησιμεύσουν τα μέγιστα καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μας, και αρχίζουμε σιγά-σιγά να τα χρησιμοποιούμε.
- Δεν γράφουμε μακροσκελείς περιόδους. (Περίοδος στο συντακτικό είναι ό,τι βρίσκεται ανάμεσα σε δύο τελείες. Εσφαλμένα, στο καθημερινό λεξιλόγιο, η περίοδος συγχέεται με την πρόταση. Η περίοδος όμως «Χωρίς να γνωρίζω τίποτα για αυτόν, τού είπα τι να κάνει.» περιλαμβάνει 2 προτάσεις: μία δευτερεύουσα, που εισάγεται με το «χωρίς», και μία κύρια.) Χρησιμοποιούμε λοιπόν περιόδους που αποτελούνται είτε μονάχα από μία κύρια πρόταση είτε από μία κύρια και μία δευτερεύουσα (οι οποίες χωρίζονται μεταξύ τους με κόμμα).
- Αλλάζουμε συχνά παραγράφους. Δεν ξεχνάμε όμως ότι κάθε παράγραφος αποτελείται από περισσότερες από μία περιόδους και οφείλει να έχει νοηματική συνοχή.
- Αποφεύγουμε το λογοτεχνικό ύφος. Επίθετα και γενικά αυτά που στο σχολείο αποκαλούσαμε «καλολογικά στοιχεία» χρησιμοποιούμε μονάχα όταν υπάρχει σημαντικός λόγος για να κάνουμε κάτι τέτοιο. Δεν λέμε με πέντε λέξεις ό,τι μπορούμε να πούμε με μία. Είναι προτιμότερο το ύφος μας να είναι «στεγνό» και ακριβές, παρά «λογοτεχνικό» και ανακριβές.
- Δεν διστάζουμε να εκθέσουμε τις δικές μας απόψεις, ακόμα και σε πρώτο πρόσωπο (ενικό ή πληθυντικό).
- Αποφεύγουμε απόλυτες διατυπώσεις του τύπου: «*Όλοι* οι συγγραφείς συμφωνούν ότι ο Ευριπίδης ήταν ο *μεγαλύτερος* τραγικός της αρχαιότητας» ή «Το *μεγαλείο* της αρχαίας Αθήνας θα λάμπει *πάντοτε*».
- Όταν χρησιμοποιούμε τεχνικούς-επιστημονικούς όρους για τη σημασία των οποίων δεν είμαστε εντελώς σίγουροι, βάζουμε τους όρους αυτούς σε εισαγωγικά («»).

Δ. Ορισμένες συμβουλές για να αποφεύγουμε τα γραμματικά και συντακτικά σφάλματα (ο Οδηγός αυτός έχει προκύψει από τη διόρθωση παλαιότερων φοιτητικών εργασιών)

- Όταν αφηγούμαστε κάτι, προσπαθούμε να χρησιμοποιούμε κάθε φορά τον ίδιο χρόνο ρήματος σε ολόκληρη την παράγραφο, και οπωσδήποτε σε ολόκληρη την περίοδο.
- Προσπαθούμε να μην αλλάζουμε τη σειρά των όρων της πρότασης: αρχίζουμε συνήθως με το υποκείμενο, συνεχίζουμε με το ρήμα και τοποθετούμε αμέσως μετά το ρήμα το επίρρημα. Το επίρρημα μπορεί να μπει και στην αρχή της πρότασης, αλλά τότε θα πρέπει να αποκλεισθεί με κόμμα. Πολύ προσοχή στο εξής: Αν θυμόμαστε από το σχολείο ότι κόμμα βάζουμε εκεί όπου στον προφορικό λόγο θα «παίρναμε ανάσα», τότε αυτό πρέπει να το ξεχάσουμε άμεσα, διότι είναι πέρα για πέρα λανθασμένο!
- Το υποκείμενο, ακόμα κι όταν αφορά σε μια μεγάλη σειρά ονομάτων (όταν δηλαδή πρόκειται ουσιαστικά για

πολλά υποκείμενα), δεν μπορεί ποτέ να χωρισθεί από το ρήμα με κόμμα. (Η μόνη περίπτωση είναι να παρεμβάλλεται δευτερεύουσα πρόταση, π.χ. αναφορική, η οποία και πρέπει να αποκλειστεί με κόμματα.)

- Όταν σε μια περίοδο θέλουμε να παρεμβάλουμε μια πρόταση που θα μπερδέψει τη σύνταξη, την βάζουμε μέσα σε παρένθεση ή ανάμεσα σε (μεγάλες) συντακτικές παύλες.
- Όταν θέλουμε να εισαγάγουμε μια δευτερεύουσα πρόταση επαναλαμβάνοντας μια λέξη που μόλις χρησιμοποιήσαμε, το κάνουμε με τη (μεγάλη) συντακτική παύλα. Π.χ.: «Η βυζαντινή κοινωνία διακατεχόταν από έντονες θρησκευτικές προκαταλήψεις –προκαταλήψεις οι οποίες χαρακτηρίζουν άλλωστε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό Μεσαίωνα». Τονίζεται ότι είναι πολύ εσφαλμένο η παραπάνω δευτερεύουσα πρόταση να αποτελέσει αυτόνομη περίοδο ή να ξεκινήσει με κόμμα.
- Όταν αλλάζει το υποκείμενο, πρέπει οπωσδήποτε να μπει κόμμα, ακόμα και όταν η σύνδεση γίνεται με το «και» (π.χ. «Ο Νίκος ήρθε, και ο Γιώργος έφυγε.»).
- Πριν το «και», όταν αυτό δηλώνει αντίθεση, πρέπει να μπει κόμμα, όπως δηλαδή συμβαίνει και με το «αλλά» (π.χ. «Είχες χρήματα, και δεν έδωσες;»).
- Τα «αλλά και», «όπως και» είναι όπως το «και»: δεν θέλουν δηλαδή κόμμα όταν πρόκειται για παρατακτική σύνδεση (π.χ. «Ασχολούμαστε με τις αιτίες αλλά και τις συνέπειες της ανεργίας στους νέους.»).
- Τα «τόσο»-«όσο», «είτε», «μήτε», «ούτε», «άλλοτε» δεν χωρίζονται με κόμμα όταν αναφέρονται σε εναλλακτικές επιλογές (που στην ουσία αλληλοαποκλείονται, π.χ. «είτε θέλεις είτε δεν θέλεις»)- σε όλες τις άλλες περιπτώσεις θέλουν κόμμα (π.χ. «δεν ξέρω, ούτε και θέλω να μάθω»).
- Όταν τα «οποίος, -α, -ο» αναφέρονται σε ένα όνομα που συνδέεται με το ρήμα με πρόθεση, δεν μπορούν να αντικατασταθούν από το «που»: π.χ. «ο Γιώργος στο σπίτι του οποίου πήγαμε χθες» (και όχι «ο Γιώργος που πήγαμε σπίτι του χθες»), «ο Γιώργος για τον οποίο σου μίλησα χθες», «ο Γιώργος στον οποίο χρωστάω πολλά».
- Χρησιμοποιούμε το «που» όταν υπάρχει μόνο ένα όνομα στο οποίο είναι δυνατό να αναφερόμαστε: π.χ. στην πρόταση «οι μεταρρυθμίσεις των νόμων», προτιμάμε το «οι οποίες» (αν θέλουμε να αναφερθούμε στις μεταρρυθμίσεις) και το «οι οποίοι» (αν θέλουμε να αναφερθούμε στους νόμους).
- Αν τώρα τα ονόματα είναι του ιδίου γένους, τόσο το «που» όσο και τα «οποίος, -α, -ο» δεν θα πάρουν κόμμα όταν αναφέρονται στο αμέσως προηγούμενο όνομα, ενώ θα πάρουν κόμμα σε διαφορετική περίπτωση: π.χ. «οι εξελίξεις στις πόλεις, που ...» (το «που» αναφέρεται στις «εξελίξεις»), ενώ «οι εξελίξεις στις πόλεις που ...» (το «που» αναφέρεται στις «πόλεις»).
- Τα «που» και «πώς» θέλουν τόνο όταν είναι ερωτηματικά, ακόμα και όταν η πρόταση δεν είναι ερωτηματική (π.χ. «Δεν ξέρω πώς ονομάζεται.»).
- Οι λεγόμενοι «αδύναμοι τύποι των προσωπικών αντωνυμιών» (μού, σου, τού, τής, μάς, σάς, τούς) παίρνουν τόνο για να διακρίνονται από τις αντίστοιχες κτητικές αντωνυμίες και τα αντίστοιχα άρθρα (π.χ.: «Τής μίλησα για το παιδί της.», «Τού έδωσα το αμάξι του Γιώργου.», «Δεν τούς κάλεσε στο σπίτι του, ούτε στο σπίτι του Γιώργου.»).
- Αποφεύγουμε τις συντομογραφίες (όπως δηλ., αι.). (Σημειώνεται ότι οι σωστές συντομογραφίες των «και τα λοιπά» και «και άλλα» είναι: «, κλπ.» και «, κ.ά.»).
- Αποφεύγουμε τη χρήση περιττών κεφαλαίων στην αρχή των λέξεων. Οποτεδήποτε αμφιβάλλουμε για το αν

μια λέξη πρέπει να γραφεί με κεφαλαίο ή με πεζό, προτιμάμε το πεζό. Δεν υπάρχει κανένας γραμματικός ή ουσιαστικός λόγος να χρησιμοποιούμε στη μέση των προτάσεών μας τύπους όπως τους παρακάτω: Αρχαία Εποχή, Ελληνιστικά Βασίλεια, Αρχαιότητα, Δημοκρατία, Αρχαία Ελληνική Κοινωνία, κ.ά.

- Προσέχουμε πολύ την κατάληξη των ρημάτων: π.χ. «Το παιχνίδι παίζεται...», αλλά «Εσείς παίζετε...»· «Το δώρο δίνεται στις γιορτές...», αλλά «Εσείς δίνετε εξετάσεις σε ένα μάθημα...».
- Χρησιμοποιούμε διαφορετικούς τύπους για το γ' ενικό και για το γ' πληθυντικό πρόσωπο των ρημάτων της παθητικής φωνής στον παρατατικό χρόνο· π.χ.: «Ο Γιώργος δινόταν ολόψυχα στα μαθήματά του.», «Η Μαρία ερχόταν ευτυχισμένη από το σχολείο.»· αλλά: «Στη σχολή δίνονταν μαθήματα χορού.» και «Οι φίλοι μου – αντίθετα από τους φοιτητές του Ανοικτού– έρχονταν στο καφενείο κάθε μεσημέρι.»
- Προσέχουμε οι προσδιορισμοί που εισάγονται με το «ως» να είναι ομοιοπύκνωτοι της λέξης που προσδιορίζουν: π.χ. «Ο δήμαρχος τού έδωσε το κλειδί της πόλης ως εκπρόσωπος των κατοίκων» (ονομαστική διότι μιλάμε για το δήμαρχο)· «Ο δήμαρχος τού έδωσε το κλειδί της πόλης ως ευεργέτη των γραμμάτων» (γενική διότι μιλάμε για αυτόν που πήρε το κλειδί· τον κ. «τού»)· «Ο δήμαρχος τού έδωσε το κλειδί της πόλης ως ελάχιστο φόρο τιμής» (αιτιατική διότι μιλάμε για το κλειδί).
- Τηρούμε τη διάκριση μεταξύ «καταρχήν» και «καταρχάς». «Καταρχήν» σημαίνει: για λόγους αρχής· «καταρχάς» σημαίνει: κατά πρώτο λόγο, αρχικά. Π.χ.: «Είμαι καταρχήν σύμφωνος με αυτή την πρόταση.», αλλά «Καταρχάς, πρέπει να σου πω πως κάνεις μεγάλο λάθος. Δεύτερον, δεν χρειάζεται να φωνάζεις.»
- Η λέξη «Ελληνας» γράφεται με κεφαλαίο όταν πρόκειται για ουσιαστικό, όπως και η λέξη «Ελλάδα». Το επίθετο «ελληνικός, -η, -ο» γράφεται με μικρό.
- Προσέχουμε τη διαφορά ανάμεσα στο αναφορικό «ότι» και στο αόριστο «ό,τι». Π.χ.: «Μού είπε ότι άκουσε τον Γιώργο να λέει ό,τι τού κατέβαινε.»

Γενικά, στη γραμματική δεν υπάρχει μία μόνο άποψη περί ορθού. Αυτό που οφείλουμε όμως να κάνουμε, ως μη ειδικοί, είναι να τηρούμε κάποια από τις προτάσεις των γλωσσολόγων με συνέπεια. Μπορούμε π.χ. να διατηρούμε το τελικό ν σε όλες τις περιπτώσεις. Αν όμως θέλουμε να το καταργούμε, υπάρχουν συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου δεν μπορούμε να το κάνουμε. Πρέπει να το διατηρούμε λοιπόν: 1) όταν ακολουθεί φωνήεν 2) όταν ακολουθεί κάποιο από τα κ, π, τ, ξ, ψ, τσ, τζ, μπ, ντ, γκ 3) όταν πρόκειται για αντωνυμία («θα τον βάλω να κάνει...») 4) με το «δεν» (για να μην το μπερδεύουμε με το «ο μεν και ο δε»).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Σημείωση είναι οτιδήποτε βάζουμε στο περιθώριο του κειμένου μας. Οι σημειώσεις μπαίνουν είτε στο τέλος της εργασίας (και τότε ονομάζονται «σημειώσεις τέλους») είτε, πολύ καλύτερα, στο κάτω μέρος της σελίδας (και τότε ονομάζονται «υποσημειώσεις»)¹. Σημείωση συνήθως μπαίνει στις παρακάτω περιπτώσεις:

- 1) Ως βιβλιογραφική παραπομπή (για το πώς βάζουμε παραπομπές, βλ. παρακάτω). Αυτή είναι η συνηθέστερη από τις περιπτώσεις κατά τις οποίες θα κληθούμε να βάλουμε μια σημείωση.
- 2) Προκειμένου για γενικότερη καταγραφή της βιβλιογραφίας που αφορά στο θέμα για το οποίο μιλάμε.
- 3) Για α) παράθεμα (βλ. παρακάτω) ή β) σχόλιο, παρατήρηση, παρέκβαση, τα οποία μέσα στο κείμενο δεν θα ήταν λειτουργικά ή θα ενοχλούσαν τη ροή της ανάγνωσης.

ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ

Παράθεμα ονομάζεται οτιδήποτε έχουμε συμπεριλάβει στο κείμενό μας (είτε στο κυρίως κείμενό μας είτε στο περιθώριό του) το οποίο το έχουμε αντιγράψει από κάποιον άλλο συγγραφέα. Συνήθως πρόκειται για απόσπασμα από κάποιο βιβλίο που έχουμε διαβάσει. Οι βασικές αρχές που διέπουν τη χρήση των παραθεμάτων είναι οι εξής:

- 1) Βάζουμε το χωρίο που παραθέτουμε μέσα σε εισαγωγικά («»). Αν μάλιστα είναι μεγαλύτερο από μία περίοδο, είναι προτιμότερο να αποτελέσει ξεχωριστή παράγραφο (συνήθως με μικρότερους χαρακτήρες και ελαφρά τραβηγμένη προς τα αριστερά).
- 2) Δεν αλλάζουμε τίποτα στο απόσπασμα που παραθέτουμε. Οι λέξεις, ακόμα και τα σημεία της στίξης, αναπαράγονται όπως ακριβώς έχουν στο πρωτότυπο.
- 3) Όταν θέλουμε να απαλείψουμε ένα μέρος του κειμένου, το δηλώνουμε με τη χρήση αποσιωπητικών μέσα σε αγκύλες: [...].
- 4) Κάθε σχόλιο ή διευκρίνισή μας στο εσωτερικό του κειμένου είναι μέσα σε αγκύλες.
- 5) Διευκρινίζουμε αν η έμφαση είναι δική μας ή του συγγραφέα. (Η έμφαση αποδίδεται συνήθως με πλάγιους χαρακτήρες ή με υπογράμμιση.)
- 6) Σημειώνουμε την πηγή του παραθέματος, δηλαδή το κείμενο από το οποίο προέρχεται, με βιβλιογραφική παραπομπή (βλ. παρακάτω).

ΠΡΟΣΟΧΗ: α) Η παράθεση χωρίων από κείμενα άλλων συγγραφέων, είτε πρόκειται για χωρία από κάποιο βιβλίο ή άρθρο είτε για χωρία που έχουμε βρει στο Internet, χωρίς τη χρήση εισαγωγικών και χωρίς παραπομπή, εμπίπτει στο αδίκημα της ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ το οποίο συνιστά ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΑΔΙΚΗΜΑ και επισύρει ΚΥΡΩΣΕΙΣ.

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΑΔΙΚΗΜΑ αποτελεί και η ΠΑΡΑΦΡΑΣΗ: η χρησιμοποίηση δηλαδή χωρίων από κείμενα άλλων συγγραφέων, χωρίς παραπομπή σε αυτά, όπου απλώς έχουμε παραλλάξει κάποιες από τις πρωτότυπες διατυπώσεις.

¹ Αυτή είναι μια υποσημείωση. Στα προγράμματα επεξεργασίας κειμένου, όπως το γνωστό Word, ο χρήστης επιλέγει «Εισαγωγή Υποσημείωσης», και το πρόγραμμα την βάζει αυτόματα.

Β) Επειδή η χρήση οδηγεί συχνά στην κατάχρηση, η υπερβολική παράθεση αυτών που λένε οι άλλοι, ακόμα και όταν το κάνουμε σωστά, δηλαδή με εισαγωγικά και παραπομπή, μπορεί να εκληφθεί είτε ως έλλειψη προσωπικών απόψεων είτε ως τεμπελιά. (Άλλο επιστημονική εργασία κι άλλο ρεπορτάζ π.χ. για τις δηλώσεις του κυβερνητικού εκπροσώπου!)

Γ) Όταν καλούμαστε να παρουσιάσουμε τις απόψεις που διατυπώνονται σε ένα κείμενο, π.χ. να κάνουμε περίληψη του κειμένου ενός συγγραφέα, είμαστε υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούμε πλάγιο λόγο: π.χ. «ο τάδε θεωρεί ότι...», «ο δείνα υποστηρίζει ότι...», «ο χ εκτιμά πως...», κλπ. Αυτό συμβαίνει ακόμη και όταν έχουμε ένα μονάχα (έστω και μικρό) κείμενο να παρουσιάσουμε. Εκείνο που δεν μπορούμε να κάνουμε είναι να το παρουσιάζουμε σαν να το γράψαμε εμείς, σαν να κάνουμε περίληψη ενός δικού μας κειμένου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Οι βιβλιογραφικές παραπομπές είναι ένας κωδικοποιημένος τρόπος προσδιορισμού των πηγών (των δημοσιευμάτων, συνήθως) από τις οποίες αντλούμε στοιχεία για την εργασία μας. Οι βιβλιογραφικές παραπομπές είναι απολύτως απαραίτητες σε ένα επιστημονικό κείμενο και είναι ένα από τα στοιχεία που το κάνουν να διαφέρει π.χ. από ένα δημοσιογραφικό κείμενο. Θα μπορούσε κανείς να πει αφοριστικά ότι ένα επιστημονικό κείμενο (και ως τέτοιο λογίζεται και μια απλή εργασία στο πανεπιστήμιο) διαφέρει από ένα μη επιστημονικό από το γεγονός και μόνο ότι φέρει παραπομπές. Οι παραπομπές είναι ο ασφαλέστερος τρόπος για να στηρίξουμε όσα λέμε αλλά και για να δώσουμε στους άλλους τη δυνατότητα να ελέγξουν ό,τι λέμε. Είναι δηλαδή όχι απλώς δικαίωμά μας (όταν θέλουμε να αποδείξουμε του λόγου μας το αληθές) αλλά και υποχρέωσή μας (όταν επικαλούμαστε κάποιον άλλο, π.χ. ένα συγγραφέα, οι απόψεις του οποίου θεωρούμε ότι συνάδουν με τις δικές μας). Δεν είναι λίγοι οι διάσημοι επιστήμονες που, μην τηρώντας –συνειδητά ή ασυνειδή– τις αρχές που διέπουν τη χρήση των βιβλιογραφικών παραπομπών, έδωσαν λαβή για τρομερά υποτιμητικά σε βάρος τους σχόλια. (Στην επιστήμη δεν έχει θέση η φράση «σύμφωνα με έγκυρες και ασφαλείς πηγές» που ακούμε συχνά στα ΜΜΕ· είμαστε υποχρεωμένοι να δηλώνουμε ποιες είναι αυτές!!!)

Υπάρχουν πολλοί τρόποι για να παραπέμπουμε στη βιβλιογραφία που έχουμε μελετήσει. Μπορούμε να υιοθετήσουμε οποιονδήποτε από τους τρόπους που έχουν επικρατήσει –δεν μπορούμε όμως να εφεύρουμε κάποιο δικό μας–, αρκεί να είμαστε απόλυτα συνεπείς, αρκεί δηλαδή να κάνουμε κάθε φορά το ίδιο πράγμα. Τονίζεται ότι ένα κρίσιμο ζήτημα είναι η χρήση των *πλάγιων χαρακτήρων (italics)* στους τίτλους των βιβλίων και των περιοδικών. Χρησιμοποιούμε πλάγιους χαρακτήρες (και όχι εισαγωγικά) για τους τίτλους των βιβλίων ακόμη και μέσα στο κυρίως κείμενό μας. Αν δεν το κάνουμε, ο (εξοικειωμένος με όλα αυτά) αναγνώστης θα καταλάβει κάτι άλλο από εκείνο που θέλουμε να πούμε. Π.χ.: Αν γράψουμε *Ιστορία του ελληνικού έθνους* θα καταλάβει πως πρόκειται για ένα βιβλίο, ενώ αν γράψουμε «Ιστορία του ελληνικού έθνους» θα θεωρήσει πως αναφερόμαστε σε μια έννοια, σε μια αντίληψη, σε ένα ζήτημα, κλπ.

Α) Αναλυτικό (Ευρωπαϊκό) σύστημα παραπομπών:

Ακολουθεί η παρουσίαση του συστήματος καταγραφής των παραπομπών που αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία στηρίζονται και όλα τα υπόλοιπα συστήματα, με κάποια (σχετικά περίπλοκα, προκειμένου να εξοικειωθείτε) παραδείγματα:

1) Αυτόνομα Βιβλία

Όνομα και Επίθετο Συγγραφέα, *Τίτλος Βιβλίου*, Συνολικός αριθμός τόμων όταν είναι πάνω από ένας, Εκδοτικός οίκος, Τόπος έκδοσης, Χρονολογία έκδοσης, Τόμος όταν υπάρχει πάνω από ένας, Σχετικές σελίδες.

Π.χ.:

Umberto Eco, *Πώς γίνεται μια διπλωματική εργασία*, Νήσος, Αθήνα, 1994, σ. 128-129.

Claude Mossé & Annie Schnapp-Gourbeillon, *Επίτομη ιστορία της αρχαίας Ελλάδας*, Παπαδήμας, Αθήνα, ²1999, σ. 72.*

Νίκος Κοταρίδης (επιμ.), *Ρεμπέτες και ρεμπέτικο τραγούδι*, Πλέθρον, Αθήνα, 1996, σ. 22-150.**

2) Κεφάλαια σε συλλογικά βιβλία

Όνομα και Επίθετο Συγγραφέα, «Τίτλος κεφαλαίου», στο, Όνομα και Επίθετο Επιμελητή (επιμ.), *Τίτλος Βιβλίου*, Συνολικός αριθμός τόμων όταν είναι πάνω από ένας, Εκδοτικός οίκος, Τόπος έκδοσης, Χρονολογία έκδοσης, Τόμος όταν υπάρχει πάνω από ένας, Σελίδες στις οποίες εκτείνεται το κεφάλαιο, Σχετικές σελίδες.

Π.χ.:

Γιάννης Κουρής, «Ρεμπέτες και ρεμπέτικο τραγούδι στο θέατρο σκιών», στο, Νίκος Κοταρίδης (επιμ.), *Ρεμπέτες και ρεμπέτικο τραγούδι*, Πλέθρον, Αθήνα, 1996, σ. 197-224, σ. 199-200.

Απόστολος Βακαλόπουλος, «Οι Φαναριώτες ως φορείς διοικητικής και πολιτικής εξουσίας», στο, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 20 τόμοι, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. ΙΑ', σ. 117-123, σ. 118-119.***

3) Άρθρα σε περιοδικά-εφημερίδες

Όνομα και Επίθετο Συγγραφέα, «Τίτλος άρθρου», *Όνομα περιοδικού*, Τόμος, Τεύχος (Χρονολογία), Σελίδες στις οποίες εκτείνεται το άρθρο, Σχετικές σελίδες.

Π.χ.:

Γιάννης Κουμπουρλής, «Εννοιολογικές πολυσημίες και πολιτικό πρόταγμα: ένα παράδειγμα από τον Κ. Παπαρηγόπουλο», *Τα Ιστορικά*, τόμος 15ος, τ. 28-29 (Ιούνιος-Δεκέμβριος 1998), σ. 31-58, σ. 39-40.

Εφόσον όμως μια βιβλιογραφική παραπομπή έχει ήδη δοθεί, δεν επαναλαμβάνονται τα πλήρη στοιχεία.

Συγκεκριμένα:

α) Αν παρεμβάλλονται άλλες διαφορετικές έχουμε π.χ.:

Umberto Eco, *Πώς γίνεται...*, ό.π., σ. 38.

Γιάννης Κουμπουρλής, «Εννοιολογικές...», ό.π., σ. 45. (Το ό.π. εδώ είναι με πλάγια επειδή αντικαθιστά τον τίτλο του συλλογικού τόμου ή του περιοδικού-εφημερίδας ο οποίος είναι κανονικά με πλάγια.)

β) Αν δεν παρεμβάλλεται καμία άλλη διαφορετική έχουμε:

* Όταν οι συγγραφείς είναι πάνω από δύο, μπορούμε να αναφέρουμε μονάχα τον πρώτο από αυτούς και μετά να βάλουμε: κ.ά. (Π.χ.: Γ. Κουμπουρλής, κ.ά.,). Το υπερνωσμένο 2 στο χρόνο έκδοσης υποδηλώνει εδώ πως πρόκειται για τη δεύτερη έκδοση του συγκεκριμένου βιβλίου.

** Σε αυτή την περίπτωση δεν πρόκειται για συγγραφέα, αλλά για άτομο που έχει επιμεληθεί τη συγκεκριμένη έκδοση.

*** Σε αυτή την περίπτωση δεν υπάρχει επιμελητής έκδοσης, οπότε αναφέρουμε μόνο τον τίτλο του συλλογικού τόμου.

Στο ίδιο, σ. 38. (Με πλάγια, αν πρόκειται για βιβλίο.)

Στο ίδιο, σ. 38. (Με όρθια, αν πρόκειται για κεφάλαιο σε συλλογικό τόμο ή για άρθρο σε εφημερίδα-περιοδικό.)

Με άλλα λόγια, ποτέ δεν κάνουμε copy-paste στον πλήρη τίτλο ενός βιβλίου π.χ. 30 φορές σε ολόκληρη την εργασία!

B) Σύστημα Harvard

Το συγκεκριμένο σύστημα, το οποίο είναι, φαινομενικά τουλάχιστον, πιο απλό, χρησιμοποιείται ευρέως σήμερα, αλλά βασίζεται στο προηγούμενο. Σε αυτό το σύστημα οι παραπομπές μπαίνουν μέσα στο κείμενό μας, σε αγκύλες ή παρενθέσεις, στις οποίες καταγράφουμε το επώνυμο του συγγραφέα του κειμένου που έχουμε χρησιμοποιήσει, το έτος της έκδοσης του κειμένου και τις σελίδες στις οποίες αναφερόμαστε.

Για παράδειγμα: [Κουμπουρλής 1998, 39-40].

Αν χρειάζεται να αναφερθούμε σε περισσότερα του ενός κείμενα του ίδιου συγγραφέα που έχουν δημοσιευθεί την ίδια χρονιά, το υποδεικνύουμε με ένα δείκτη στη χρονολογία έκδοσης.

Για παράδειγμα: [Κουμπουρλής 1998β, 39-40].

Αυτό προϋποθέτει όμως ότι στο τέλος του κειμένου μας έχουμε καταγράψει αναλυτικά το σύνολο της βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήσαμε, ακολουθώντας το προηγούμενο σύστημα, με τη μόνη διαφορά ότι η χρονιά έκδοσης ακολουθεί εδώ το όνομα του συγγραφέα. Για παράδειγμα:

Κουμπουρλής Γ. (1998β), «Εννοιολογικές πολυσημίες και πολιτικό πρόταγμα: ένα παράδειγμα από τον Κ. Παπαρρηγόπουλο», *Τα Ιστορικά*, τόμος 15ος, τ. 28-29 (Ιούνιος-Δεκέμβριος), σ. 31-58.